

УДК 658.15:004.42

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14876660>

Соціально-економічна трансформація суспільства та її вплив на поведінку суб'єктів господарювання

Шаульська Лариса Володимирівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, <https://orcid.org/0000-0002-7919-6733>

Чорна Неля Петрівна

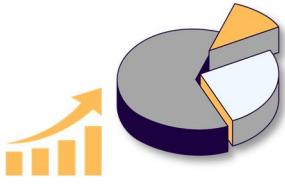
доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу, Західноукраїнський національний університет, 46012, Тернопільська область, м. Тернопіль, вул. Золотогірська, 13/17, <https://orcid.org/0000-0001-9719-6043>

Федашко Тарас

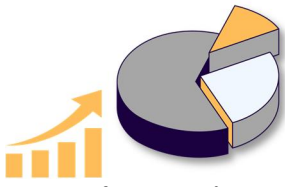
аспірант кафедри економіки і торгівлі, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, Луцьк, Волинська область, 43025, <https://orcid.org/0009-0001-2130-173X>

Прийнято: 29.09.2024|Опубліковано: 10.10.2024

***Анотація.** Сучасне розуміння соціально-економічної трансформації суспільства є складним і багатогранним процесом, який охоплює широкий спектр змін у різних сферах життя. Важливим аспектом цієї трансформації є цифрова диверсифікація, яка передбачає використання цифрових технологій для*

розвитку нових продуктів, послуг та бізнес-моделей. В умовах швидкого розвитку технологій цифрова диверсифікація стає ключовим фактором успіху для суб'єктів господарювання, оскільки дозволяє їм адаптуватися до змін на ринку та залишатися конкурентоспроможними. Не менш важливим є пошук оптимальної моделі розвитку діяльності суб'єктів господарювання. В умовах нестабільності та високої конкуренції компанії повинні постійно шукати нові шляхи для зростання та розвитку. Ефективна модель розвитку повинна враховувати особливості діяльності компанії, її ресурси та можливості, а також враховувати зовнішні фактори, такі як зміни в законодавстві, економічна ситуація та потреби споживачів. Трансформаційні процеси, які відбуваються в суспільстві, є наслідком реформації соціально-економічної активності. Ці процеси охоплюють як національний, так і регіональний рівні країни, впливаючи на всі сфери життя суспільства. В умовах воєнних викликів, таких як ті, що зараз стоять перед Україною, стратегія виживання є критично важливою для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку. Особливе місце в процесах соціально-економічної трансформації належить поведінці суб'єктів господарювання. Саме від їх рішень та дій залежить успіх або провал трансформаційних процесів. В умовах систематичних загроз життю та здоров'ю громадян, спричинених війною, прийняття економічних рішень часто відбувається під впливом емоцій та стресу, що може призводити до нерациональних та необґрунтованих дій. У зв'язку з цим, застосування підходів поведінкової економіки є надзвичайно важливим для виявлення взаємозв'язку та взаємозалежності між соціально-економічною трансформацією та поведінкою під час прийняття рішень в умовах нестабільності та ризиків. Дослідження в галузі поведінкової економіки допомагають зрозуміти, як саме люди приймають рішення в умовах стресу та невизначеності, та розробити ефективні стратегії для підтримки раціональної поведінки суб'єктів господарювання в умовах кризи.

Ключові слова: трансформація, соціально-економічна трансформація, поведінка суб'єктів господарювання, цифрова диверсифікація, поведінкова економіка, нестабільність, ризики.

Socioeconomic transformation of society and its impact on the behavior of business entities

Shaulska Larysa Volodymyrivna

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska St., Kyiv, 01033, <https://orcid.org/0000-0002-7919-6733>

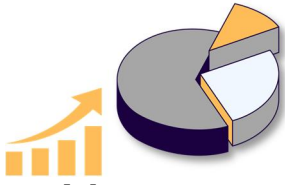
Chorna Nelia Petrivna

Doctor of Economics, prof, Professor of the Department of Business Analytics and Innovative Engineering Western Ukrainian National University, 46012, Ternopil region, Ternopil city, 13/17 Zolotohirska str., <https://orcid.org/0000-0001-9719-6043>

Fedashko Taras

Postgraduate student of the Department of Economics and Trade, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Avenue, 13, Lutsk, Volyn region, 43025, <https://orcid.org/0009-0001-2130-173X>

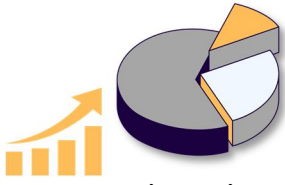
Abstract. *The current socioeconomic transformation of society is a complex and multifaceted process that covers various changes in various spheres of life. An important aspect of this transformation is digital diversification, which involves using digital technologies to develop new products, services, and business models. Given the rapid development of technology, digital diversification is becoming a key success factor for business entities, as it allows them to adapt to market changes and remain competitive. Equally important is the search for an optimal business development*

model. In an environment of instability and high competition, companies must constantly look for new ways to grow and develop. An effective development model should take into account the specifics of the company's activities, its resources and capabilities, and external factors such as changes in legislation, the economic situation, and consumer needs. The transformation processes in society result from the reform of socioeconomic activity. These processes cover the country's national and regional levels and affect all spheres of society. In the face of military challenges, such as those currently facing Ukraine, a survival strategy is critical to ensuring sustainability. Business entities' behavior plays a unique role in socioeconomic transformation processes, and transformation belongs to the behavior of business entities. The success or failure of transformation processes depends on their decisions and actions. In the context of systemic threats to the life and health of citizens caused by war, economic decision-making is often influenced by emotions and stress, which can lead to irrational and unreasonable actions. In this regard, applying behavioral economics approaches is extremely important to identify the relationship and interdependence between socioeconomic transformation and decision-making behavior in times of instability and risk. Research in behavioral economics helps to understand how people make decisions under stress and uncertainty and to develop effective strategies to support the rational behavior of business entities in times of crisis.

Keywords: transformation, socio-economic transformation, behavior of business entities, digital diversification, behavioral economics, instability, risks.

Постановка проблеми. Соціально-економічна трансформація суспільства є одним із ключових факторів, що визначають умови функціонування сучасного бізнесу. Глобалізація, технологічний прогрес, цифровізація та екологічні виклики суттєво змінюють економічне середовище, впливаючи на стратегії, бізнес-моделі та управлінські рішення підприємств.

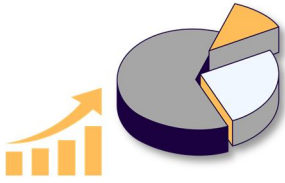

Ці зміни проявляються у зростаючій ролі цифрових технологій, автоматизації та штучного інтелекту, що змушує компанії адаптувати свої процеси до нових ринкових умов. Водночас соціальні фактори, такі як зміна споживчих пріоритетів, посилення вимог до екологічної відповідальності та соціальної справедливості, вимагають перегляду традиційних підходів до ведення бізнесу.

Економічна нестабільність, викликана кризами, пандеміями та геополітичними конфліктами, також стимулює підприємства до впровадження більш гнучких стратегій управління, пошуку інноваційних рішень та підвищення стійкості до зовнішніх викликів. Зміни у структурі ринку праці, зокрема перехід до віддалених форматів роботи та зростання значення інтелектуальних і креативних професій, впливають на мотивацію персоналу та організацію трудових процесів.

Таким чином, соціально-економічна трансформація визначає нові правила гри для суб'єктів господарювання, змушуючи їх адаптуватися, впроваджувати інновації та переглядати власні стратегії розвитку. Дослідження цих процесів є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє виявити ефективні підходи до управління в умовах змін та сприяє стійкому економічному зростанню.

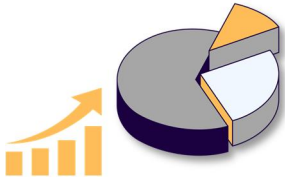
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі результати теорії та практики сучасних соціально-економічних трансформацій є напрацюваннями та ключовими питаннями у дослідженні багатьох вітчизняних вчених та дослідників. Слід виділити вагомі та значущі у цій царині напрацювання: О. Баранова, М. Васильченка, О. Желай, В. Захарченка, А. Хмельникова, І. Якушко. Зокрема, у працях О. Баранова прослідковується зв'язок соціально-економічної трансформації скрізь призму нормативно-правового базису та стрімкої цифровізації суспільства [1]. М. Васильченко надає перевагу комунікації суб'єктів господарювання у формуванні окремого організаційно-функціонального типу трансформації суспільства [2]. О. Желай застосовує

сучасні методи аналізу результатів економічних трансформацій шляхом застосування соціалізації та опрацювань величезного масиву зовнішньої інформації [3]. В. Захарченко синхронізує природу економічних трансформацій суспільства через призму рівня промислового розвитку країни [4]. А. Хмельников пов'язує соціально-економічні трансформації із важливістю функціонування інститутів політичного менеджменту [5]. І. Якушко розглядає цифрову трансформацію суспільства, як рушій впливу на соціально-економічну активність [6]. Водночас доктрини з'ясування сутності поведінкової економіки здебільшого проявляються у дослідженнях іноземних вчених. Найбільш знаковими в цьому напрямі є напрацювання: Д. Аріелі, Дж. Аккерлоф, Дж. Айнсліє, М. Алле, Е. Лангер [7], Е. Ло, Г. Райффа [8], А. Тверські, Д. Канеман [9]. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити: Гудзь М., [10], Ілляшенко П. [11; 12], Тельного А, Решміділову С. [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, особлива потреба дослідження простежується у розумінні тенденцій функціонування суб'єктів господарювання на засадах трансформації соціально-економічних процесів суспільства та за умов реакції емоційного стану людини з обранням відповідної поведінки в майбутньому. Саме тому авторами приділено увагу поведінці суб'єкта господарювання за умов ризиків і загроз, та обґрунтуванню антикризових заходів, пов'язаних із реалізацією оптимальної моделі соціально-економічної трансформації суспільства на засадах сталості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних засад соціально-економічної трансформації суспільства, як рушія впливу на поведінку суб'єктів господарювання в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів. Завданням є виявлення особливостей соціально-економічної трансформації та оптимальних моделей економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах глобальної невизначеності та зниження безпеки.

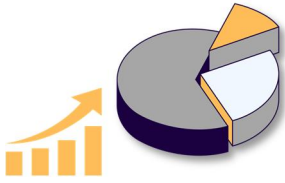
Виклад основного матеріалу. Потенціал розвитку суб'єктів господарювання як економічних та незалежних одиниць суспільства в умовах надзвичайних та кризових обставин ґрунтується на зміні поведінкових засад динамічно пристосуватися до нових викликів та загроз. Нестримні процеси цифровізації суспільного середовища чинять вплив на зміну форм та видів поведінки соціальної та економічної активності суб'єктів.

Відкритість економічного середовища суспільства з підприємницькими структурами дозволять впровадити напрями цифровізації у буденну практику, що є шляхом до розквіту економічної системи загалом. В цьому питанні залишається відкритим питання доступності реформ цифровізації у господарську практику. За цих умов актуалізується пошук шляхів технологічного інституційного оновлення, інформаційної та компетентної освіченості, тощо. Дослідниця І. Якушко розглядає цифрову трансформацію, як вплив на соціально-економічну активність у трьох напрямках:

- як безперервний та незмінний процес мінливості окремих підсистем внаслідок впливу сучасних інформаційних технологій;
- як наслідкову багатofункціональну реакцію на процес поширення та адаптації результатів інноваційних складних інформатизованих систем;
- як системну інтегрованість та трансферт сучасних технологічних рішень на їх комунікаційні мережі поширення [6].

Соціальні відносини трансформаційних змін є ядром та поштовхом до економічних та технологічних перетворень. Роль та значення поведінкового характеру суспільства є позитивним детермінантом прогресу щільності комунікаційних зв'язків та обставин між суб'єктами господарювання.

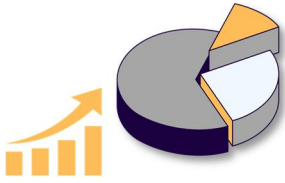
Концепція соціально-економічної трансформації передусім є у взаємозалежності від низки поведінкових моделей які в тій чи іншій мірі є наслідковими у суспільстві. Отож, варто проаналізувати низку моделей характерних для економічних систем країн змішаного типу. Модель оптимального соціально- демографічної зростання є чинником стабільного

економічного відтворення на засадах високого технологічного рівня розвитку. За умов стабільного макроекономічного відтворення, як правило, застосовує синергетичний ефект, що підвищує поведінкові засади для розширення активності між суб'єктами господарювання. Зокрема, дослідник О. Баранов стверджує, що обмеження когнітивної функції соціуму не дозволяє бути гнучкими до ризиків та загроз суб'єктам господарювання, що у свою чергу породжує не прогнозовані зовнішні та внутрішні ефекти. Саме ці види небезпек обмежують соціальні процеси розвитку, що на жаль, спричиняє низку негативних наслідків:

- зниження якості соціальної поведінки суб'єктів господарювання,
- обмеження ефективності впливу цифровізації на добробут та позитивні тенденції виробничо-технологічних процесів у суспільстві;
- втрата гнучкості та своєчасної реакції на ризики та загрози суб'єктами господарювання. На думку автора, у реальному житті вибір або зміна економічних моделей розвитку, є наслідком виявлення або відчуття кризи, як процесу, та є наслідком деформованої та неефективної поведінки суб'єктів господарювання [1].

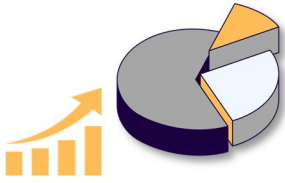
Іншою не менш важливою стороною в процесі будь-яких трансформацій є поведінка суб'єктів господарювання в умовах невизначеності. Емоції чинять значний вплив на поведінку суб'єкта господарювання, виражають необхідність у безпеці, захисті, економічній стабільності та поваги в соціумі. Поведінка суб'єкта господарювання в напрямі здійснення економічного вибору першочергово знаходиться в площині усвідомлення ситуації та стимулів до дії у визначеному напрямі. За умов ризиків та загроз або нестабільності соціуму відбувається регрес між поведінкою суб'єктами господарювання та прийняттям рішень. Прихильники поведінкової економіки [15, с. 56] досліджують раціональну поведінку, яка мала б на меті раціональний вибір зокрема за умов невизначеності та ризиків. Як наслідок це рішення буде спонтанним, оскільки суб'єкт господарювання не є спроможним дослідити його та урахувати усі

чинники впливу. Однак за умов загальної (національної) нестабільності, будь-який прийнятий суб'єктом господарювання економічний вибір матиме винятково важливе значення для економіки загалом. Під час емпіричних досліджень вдалося дослідити ефект «натовпу» - реакція суб'єктів господарювання на прийняття економічного рішення на основі інтуїції, керуючись подіями, домінуючими в соціумі. Це викликає певний парадокс, оскільки суб'єкти очікують на одержання ефекту, як у інших людей, проте не беруть до уваги диференціацію у розвитку, можливостях, цілях, засобах та індивідуальних особливостях [12].

Київський міжнародний інститут соціології (далі – КМІС) дослідив емоції суб'єктів господарювання саме під час війни (опитування проведене у травні 2022 р.). Результатами опитування стали такі емоції: – гнів/обурення/ненависть/відразу (53%); – гордість та радість за Збройні сили України (52%); – тривога/страх/жах (38%) [14]. Разом з тим відбулася тенденція зростання негативних емоцій, пов'язаних із нестабільністю соціально-економічних гарантій (тривоги/страху/жаху, а також шоку). Наслідком такої поведінки суб'єктів господарювання стало: прийняття ірраціональних рішень, страх інвестування в розвиток бізнесу, збільшення заощаджень, падіння купівельного попиту, тощо. З цього питання слід застосовувати принцип індивідуалізму, оскільки емоції є різні у різних людей.

В зв'язку з неблагоприємними обставинами негативних соціально-економічних трансформацій, ринок праці України зазнав деформацій, суб'єкти припиняли діяльність, відбувалася міграція та еміграція робочої сили. У деяких галузях запровадилася вимушена дистанційна форма праці, що без сумніву негативно відобразилося на якості виробничого процесу. Значна частка суб'єктів господарювання вирішила змінити профіль та свою професійно-кваліфікаційну придатність. Разом з тим вітчизняний соціум зазнав макроекономічної нестабільності: відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, зростання безробіття, інфляція та політичний і соціальний хаос. Ця поведінка суб'єктів

господарювання у випадку невизначеності є регресійним проявом відносно трансформаційних очікувань. Оскільки, в даному випадку можна говорити про мотив здійснення економічного вибору індивідуальним суб'єктом, що не вкладається, що суперечить мотивам колективу або держави. За даних умов поведінка суб'єктів господарювання втрачає контроль з боку управлінських структур, наслідком чого є масове прийняття ірраціональних, спонтанних нічим не аргументованих рішень. Отож, аналізуючи Індекс емоційної напруженості на початку війни, слід констатувати його ріст з 2,7 до 3,5 [12]: – навесні 2022 року близько 50% опитаних вважали свій емоційний стан як надто напружений або тривожний; – згодом, лише 8% опитаних відмітили, що їх емоційний стан став більш спокійнішим. Тому, ірраціональна поведінка суб'єктів господарювання є наслідком здебільшого неочікуваних та загрозливих обставин, що веде до розуміння стратегії відновлення когнітивного стану усіх суб'єктів господарювання.

Дослідниця Гудзь М. [12]. розкриваючи це питання виділяє два типи суб'єктів – одні, які пристосувалися до середовища та вміють контролювати власні емоції та переживання. Інші-приймають ірраціональні рішення та мають надзвичайно високий емоційний шок, що гальмує розвиток та усвідомлення когнітивного мотиву. Перший тип суб'єктів є здатним контролювати емоції та дії, усвідомлювати прийняті рішення та динамічно реагувати на навколишні соціально-економічні процеси. Інший тип – є заблокованим щодо раціонального мислення, мотивів та господарського розрахунку подальшого буття. Тому аналізуючи відмінність між обома типами поведінки суб'єктів господарювання слід очікувати принципово різні соціально-економічні наслідки. Окреслені відмінності слід візуалізувати шляхом вдосконалення напрацювань А. Тельного та С. Решміділової, які в представлені в схематичній формі [13]

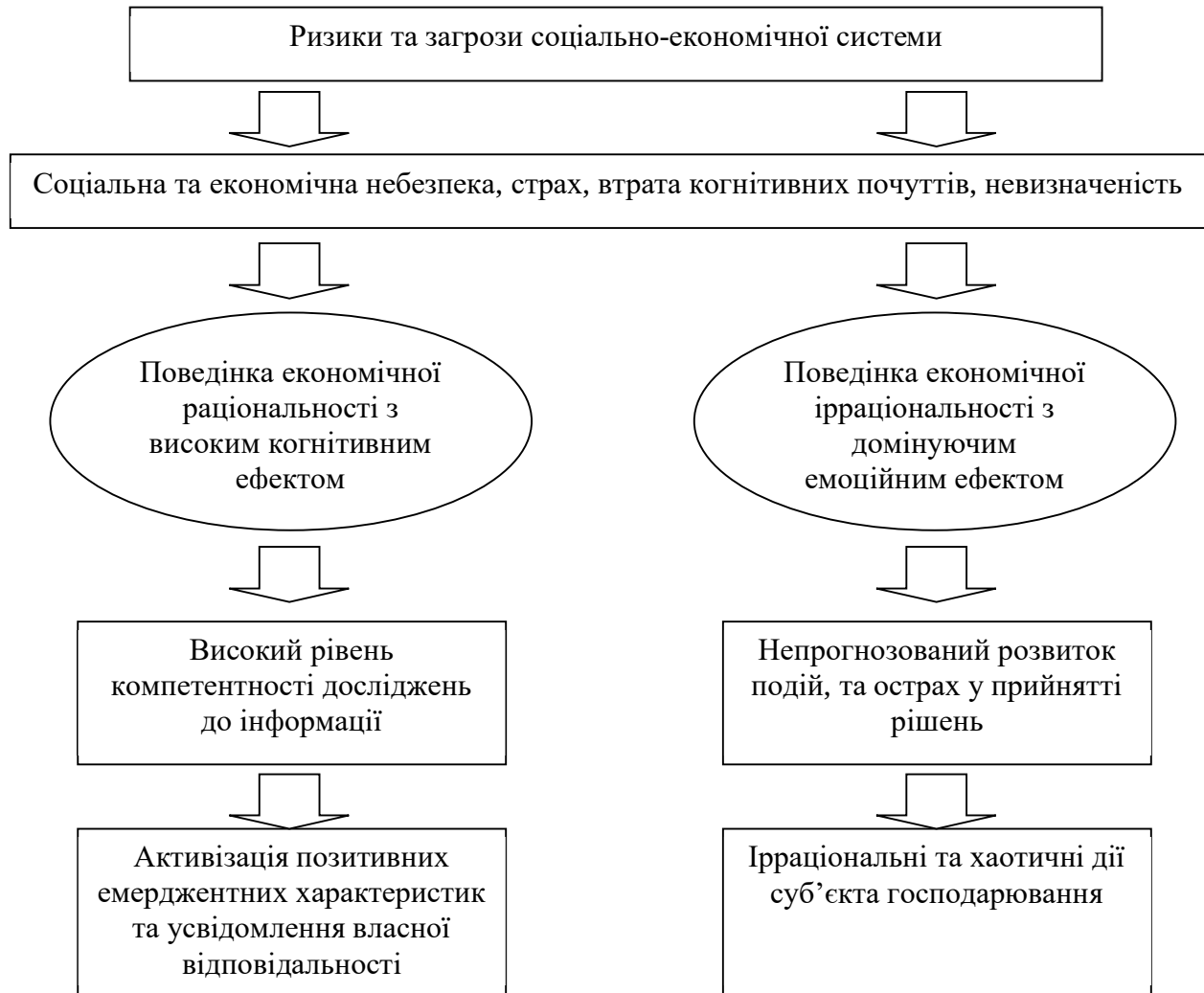
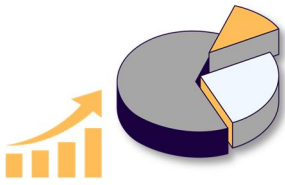
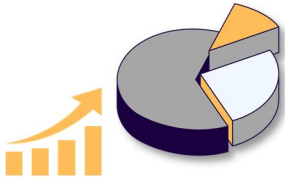

Рис. 1. Візуалізація поведінки суб'єкта господарювання за умов ризиків та загроз

Джерело: за розробкою А. Тельнова та С Ремшіділової [13]

Візуалізоване представлення формує двояке розуміння поведінки суб'єкта господарювання в умовах невизначеності. Передусім, суб'єкт господарювання критично споглядає на ситуацію, яка трапилася, зважає ризики, загрози та можливі способи їх уникнення. Між обома типами поведінки є спільні та відмінні методи принципи усвідомлення дійсності. Щодо спільних, то це:

- соціальна та економічна небезпека, страх, втрата когнітивних почуттів, невизначеність.

За умов раціональної поведінки суб'єкта господарювання, слід виділити такі. ознаки:

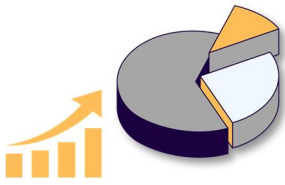
- поведінка суб'єкта господарювання на засадах економічної раціональності з високим когнітивним ефектом;
- високий рівень компетентності, доступність до інформації, максимізація власної корисності;
- активізація позитивних емерджентних характеристик та усвідомлення власної відповідальності.

За умов ірраціональної поведінки суб'єкта господарювання, слід виділити такі. ознаки:

- поведінка суб'єкта господарювання на засадах економічної ірраціональності з домінуючим емоційним ефектом;
- непрогнозований розвиток подій, трансформаційні ризики, страх у прийнятті рішень;
- наслідкові ірраціональні та хаотичні дії суб'єкта господарювання.

Особи здатні контролювати емоційну ситуацію, обирають раціональну господарську поведінку. Особи, які мають слабкі когнітивні почуття, не в змозі адекватно оцінити ситуацію, як наслідок приймають ірраціональні заходи.

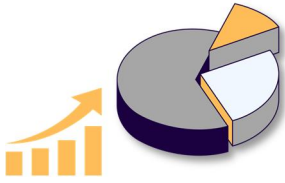
Висновки. Антикризисні заходи пов'язані із реалізацією оптимальної моделі соціально-економічної трансформації суспільства на засадах сталості вимагають системного управлінського підходу, котрий мав би враховувати наступні драйвери: цифровізацію та доступність, адаптацію механізмів поведінки соціуму до обізнаності та інформатизованості. Адже. йдеться про створення особливого економічного клімату між суб'єктами господарювання, активній участі в конкурентоспроможному змаганні, підвищення соціальних стандартів, тощо; безпечність умов для забезпечення життєдіяльності людського ресурсу та сталості соціально-економічних процесів загалом. Важливим напрямом в цьому сенсі є консолідація зусиль збереження раціональної

поведінки суб'єктів господарювання з метою їх активності в напрямі забезпечення добробуту соціуму у складний час.

Список використаних джерел

1. Баранов О.А. Соціальна та правова трансформація: джерело правових проблем. *Інформація і право*. 2021. №3(38). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243807](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243807).
2. Васильченко М. Організаційно-функціональні трансформації архіву як структури системи соціальних комунікацій. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 6. С. 47-51.
3. Желай О. Специфіка аналізу економічних трансформацій на базі матеріалів ЗМІ. *Наукові праці Національної академії України ім.В.Вернадського*. 2009. Вип. 23. С. 186-198.
4. Захарченко В. Суспільно-економічні трансформації і «осьовий час» промислового розвитку. *Вісник Національної Академії наук України*. 2002. № 11. С. 17-28.
5. Хмельников А. Соціально-економічні трансформації як чинник підвищення інституційної спроможності локального політичного менеджменту. *Вісник Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 83-90.
6. Якушко І. Сутність та особливості цифрової трансформації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4(28) URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/262608>.
7. Langer E. J., Roth J. The effects of enhanced personal responsibility for the aged. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1976. №34. P. 191–198.
8. Raiffa H. Decision analysis; introductory lectures on choices under uncertainty. Mass.: Reading, 1968. 309 p.
9. Tversky A., Kahneman D. Rational choice and the framing of decisions. *The Journal of Business*. 1986. Vol. 59(4). Pt. 2. P. 251–278.

10. Illiashenko P. Behavioral Finance: Household Investment and Borrowing Decisions. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2017. № 242. P. 28–48. DOI: <https://doi.org/10.26531/vnbu2017.242.015>.
11. Illiashenko P. Behavioral Finance: History and Foundations. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2017. № 239. P. 28–54. DOI: <https://doi.org/10.26531/vnbu2017.239.028>.
12. Гудзь М. Поведінкова економіка в умовах війни: вплив емоцій на економічні рішення громадян. *Економіка та Суспільство*. № 50. 2023.
13. Тельнов А. С., Решміділова С. Л. Розвиток поведінкової економіки у прийнятті економічних рішень. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування* : наук. журн. / Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь. 2020. Вип. 5. С. 160–170. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/9072>.
14. Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К., Міщенко М., Добровольський Д. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ : Центр Разумкова, 2022. 277 с.
15. Базецька Г. І. Економічна поведінка в умовах невизначеності. *Економічна теорія та право*. 2021. № 4 (47). С. 53–68. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-53>.